

Podgórski Zbigniew, Mierzejewska Agnieszka, Tychoniec Alicja. Zachowania i preferencje turystyczne uczniów Szkoły Podstawowej im. Kornela Makuszyńskiego w Więcborku = Tourist behavior and preferences of pupils of Kornel Makuszyński Primary School in Więcbork. *Journal of Education, Health and Sport*. 2015;5(12):253-261. ISSN 2391-8306. DOI <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.35404> <http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/2015%3B5%2812%29%3A253-261> <http://pbn.nauka.gov.pl/works/681233>
Formerly *Journal of Health Sciences*. ISSN 1429-9623 / 2300-665X. Archives 2011–2014 <http://journal.rsw.edu.pl/index.php/JHS/issue/archive>

Deklaracja.

Specyfika i zawartość merytoryczna czasopisma nie ulega zmianie.
Zgodnie z informacją MNiSW z dnia 2 czerwca 2014 r., że w roku 2014 nie będzie przeprowadzana ocena czasopism naukowych; czasopismo o zmienionym tytule otrzymuje tyle samo punktów co na wykazie czasopism naukowych z dnia 31 grudnia 2014 r.

The journal has had 5 points in Ministry of Science and Higher Education of Poland parametric evaluation. Part B item 1089. (31.12.2014).

© The Author (s) 2015;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland and Radom University in Radom, Poland Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited. The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper. Received: 10.11.2015. Revised 25.11.2015. Accepted: 14.12.2015.

ZACHOWANIA I PREFERENCJE TURYSTYCZNE UCZNIÓW SZKOŁY PODSTAWOWEJ IM. KORNELA MAKUSZYŃSKIEGO W WIĘCBORKU

TOURIST BEHAVIOR AND PREFERENCES OF PUPILS OF KORNEL MAKUSZYŃSKI
PRIMARY SCHOOL IN WIĘCBORK

Zbigniew Podgórski, Agnieszka Mierzejewska, Alicja Tychoniec

IG, WKFZIT, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Abstrakt

Celem artykułu jest ukazanie, roli, wpływu turystyki i krajoznawstwa w procesie edukacyjno-wychowawczym dzieci. W artykule podkreślono rolę edukacji regionalnej jako ważnego elementu w procesie kształcenia dzieci i młodzieży. Artykuł prezentuje wyniki badania ankietowego przeprowadzonego wśród uczniów Szkoły Podstawowej im. K. Makuszyńskiego w Więcborku. Badanie miało na celu wskazanie, jaka jest rola i znaczenie turystyki w rozwoju dzieci i jakie preferencje turystyczne mają tak młode osoby.

Słowa kluczowe: Preferencje, zachowania, turystyka, krajoznawstwo, czas wolny, rekreacja, edukacja szkolna.

Abstract

This article aims to show the impact of tourism and sightseeing in the education and upbringing of children. The article highlights the role of regional education as an important element in the education of children and youth. The article presents the results of a survey conducted among students Kornel Makuszyński Primary School in Więcbork. The survey was designed to identify what the role and importance of tourism in the development of children is and what travel preferences such young people have.

Key words: Preferences, behavior, tourism, sightseeing, leisure, recreation, school education.

Wprowadzenie

Dzieci stanowią specyficzny segment rynku turystycznego, który charakteryzuje się z jednej strony większą, na tle innych grup, aktywnością, z drugiej zaś uzależniony jest od „dorosłego” otoczenia. Decyduje o tej aktywności cały splot uwarunkowań, zarówno tych zewnętrznych, generowanych przez otoczenie i oddziałujących na daną osobę (grupę społeczną), jak i wewnętrznych, związanych z systemem wartości i indywidualną percepcją kształtującą potrzeby i motywacje do wszelkiego działania, a więc charakteryzujących daną osobę (grupę społeczną). Turystyka dla młodych ludzi jest ciekawą formą spędzania wolnego czasu. Wpływa na ich rozwój, kształtuje postawy, podnosi poziom wiedzy. Ponadto uczy współpracy, wzajemnej pomocy i współżycia w zespole rówieśników. Dzięki turystyce kształtuje się umiejętność przetrwania w trudnych sytuacjach, radzenie sobie ze stresem i niewygodami. Młodzi ludzie poprzez udział w wyjazdach turystycznych stają się samodzielni i zaradni, wiedzą, jak zachować się w różnych życiowych sytuacjach. Występuje wiele motywów wyjazdów turystycznych. Celem artykułu jest wykazanie, jaką rolę odgrywa turystyka i krajoznawstwo w życiu dzieci, i czy są to świadomi turyści posiadający własne motywy podróży.

Obszar badań

Przedmiotem podjętych badań była szkoła podstawowa im. K. Makuszyńskiego w Więcborku. Więcbork to miasto i gmina leżąca w województwie kujawsko-pomorskim, niedaleko Bydgoszczy. Gmina graniczy z siedmioma innymi gminami, w tym z gminą Sępólno Krajeńskie i Sośno w powiecie sępoleńskim, Mrocza w powiecie nakielskim, Łobżenica w powiecie pilskim (woj. wielkopolskie), oraz gminami Złotów, Zakrzewo, Lipka w powiecie złotowskim (woj. wielkopolskie). Gmina składa się z kilkunastu sołectw, w tym: Dalkowo, Czarmuń, Borzyszkowo, Puszcza, Runowo Krajeńskie, Witunia, Zabartowo, Pęperzyn, Śmiłowo, Jastrzębiec, Suchorączek, Zakrzewek, Zakrzewska Osada, Lubcza, Jeleń, Sypniewo, Wymysłowo Nowy Dwór, Zgniłka, Frydrychowo. Miasto Więcbork zajmuje powierzchnię ponad 430 tys. ha. Na koniec 2013 roku liczba mieszkańców gminy wyniosła 13 351 osób. Odnosząc się natomiast do liczby dzieci w gminie Więcbork, ich największą liczbę stanowiły dzieci w przedziale wiekowym między 7. a 12. rokiem życia (878 osób), następnie dzieci w wieku od 3. do 6. lat (669 osób) oraz dzieci w wieku od 13. do 15. lat (471). Najmniej liczną grupą były dzieci w wieku do drugiego roku życia (407).

Szkoła podstawowa im. K. Makuszyńskiego w Więcborku aktywnie działa na rzecz organizowania różnego rodzaju wycieczek szkolnych, organizowane są one zarówno na terenie kraju, jak i poza jego granicami. Dyrekcja szkoły, jak również grono pedagogiczne oraz rada rodziców zdają sobie sprawę z tego, jak ważnym elementem w procesie wychowawczym oraz pedagogicznym są wyjazdy turystyczne. Każdego roku niemal każda klasa wyjeżdża na wycieczki szkolne. Organizowane są one zwykle w okresie wiosennym, na przełomie maja i czerwca. Czasami organizowane są także wyjazdy na zimowiska, jednak nie są one tak popularne wśród dzieci jak w przypadku wycieczek letnich. Tego typu wyjazdy zwykle trwają około pięciu dni. W ciągu roku szkolnego organizowane są także wycieczki jedno- bądź dwudniowe, np. wycieczki do znanych miejsc w województwie kujawsko-pomorskim. Dyrekcja szkoły w Więcborku opracowała także regulamin wycieczek szkolnych. Zgodnie z art. 1 regulaminu stwierdzono, iż wycieczki i inne formy turystyki są integralną

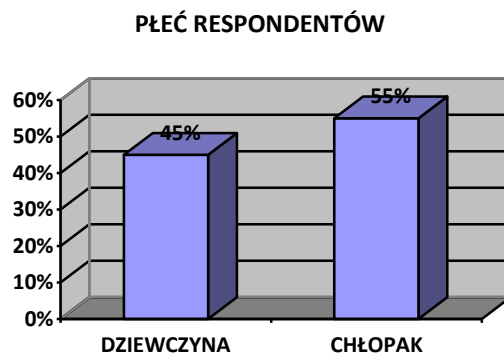
formą działalności wychowawczej szkoły. Ponadto do organizowania wycieczek szkolnych zobowiązani zostali także nauczyciele oraz rodzice i uczniowie. W art. 2. niniejszego regulaminu Dyrekcja szkoły określiła szczegółowe warunki i sposoby organizowania przez szkołę krajoznawstwa i turystyki, stanowią one: „Działalność szkoły w zakresie krajoznawstwa i turystyki ma na celu: poznawanie kraju, jego środowiska przyrodniczego, tradycji, zabytków kultury i historii; poznawanie kultury i języka innych państw; poszerzenie wiedzy z różnych dziedzin życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego; upowszechnianie wśród dzieci i młodzieży zasad ochrony środowiska naturalnego oraz umiejętności korzystania z zasobów przyrody; upowszechnianie form aktywnego wypoczynku; podnoszenie sprawności fizycznej, wspomaganie rodziców w procesie wychowania; przeciwdziałanie patologii społecznej; poznawanie zasad bezpiecznego zachowania się w różnych sytuacjach. Krajoznawstwo i turystyka w szkole mogą być organizowane w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych. Organizacja imprez o charakterze krajoznawczym i turystycznym może mieć następujące formy: wycieczki przedmiotowe, organizowane w celu uzupełnienia obowiązującego programu nauczania, w ramach danego przedmiotu lub przedmiotów pokrewnych, wycieczki krajoznawczo-turystyczne, w których udział nie wymaga od uczestników przygotowania kondycyjnego i umiejętności specjalistycznych, imprezy krajoznawczo-turystyczne, takie jak: biwaki, rajdy, konkursy, turnieje; imprezy turystyki kwalifikowanej i obozy wędrownicze; imprezy wyjazdowe związane z realizacją programu nauczania, takie jak zielone szkoły, szkoły zimowe, obozy ekologiczne”.

Metody badań

W niniejszym badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, przyjętą techniką była ankieta. Ankieta została skierowana do uczniów ze Szkoły Podstawowej im. K. Makuszyńskiego w Więcborku. Są to dzieci z miasta, jak i okolicznych wiosek. Ankieta zawierała 15 pytań otwartych, dotyczących preferencji i zachowań turystycznych. Pytano m.in.: *Czy i gdzie dzieci wyjeżdżają na wakacje, gdzie chciałyby wyjechać na wakacje? Jak spędzają wolny czas?* Udział w ankiecie był dobrowolny, a ankieta miała charakter anonimowy.

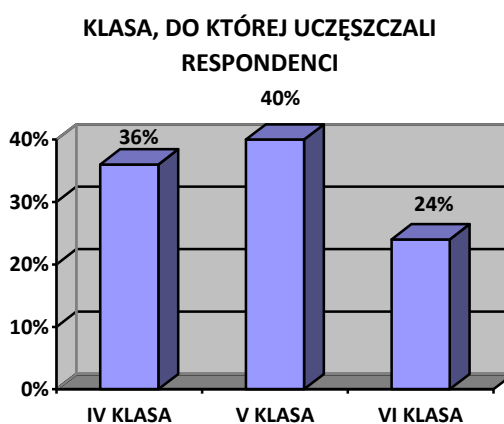
Charakterystyka badanej populacji

W badaniu wzięło udział 120 uczniów ze Szkoły Podstawowej im. K. Makuszyńskiego w Więcborku. Większość badanych stanowili chłopcy (55%). Większość badanych uczniów (40%) chodzi do piątej klasy szkoły podstawowej, natomiast 36% do klasy czwartej. Najmniej badanych uczęszcza do klasy szóstej (24%).

Ryc. 1. Płeć respondentów

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych.

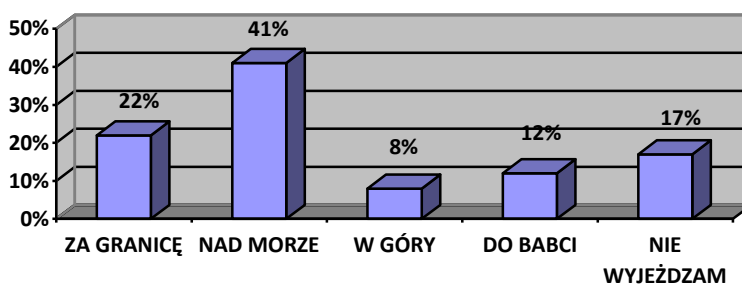
Ryc. 2. Klasa, do której uczęszczają respondenci

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

Analiza i interpretacja wyników

W czasie trwania badania ankietowego zbadano również wiedzę uczniów na temat atrakcji turystycznych w Polsce oraz w ich mieście. Na pytanie *Kim Twoim zdaniem jest turysta?* aż 92% dzieci intuicyjnie odpowiedziało, że jest to *ktoś, kto zwiedza nowe miejsca*. Takie pojęcie turysty wydaje się spójne z ustaloną definicją słowa określającą turystę jako *osobę, która udaje się poza miejsce swojego zamieszkania w celach poznawczych, wypoczynkowych, zdrowotnych, rodzinnych, sportowych, kulturalnych, rozrywkowych lub religijnych, lecz nie w celach zarobkowych*. W zbliżony sposób definiuje turystę również dostępny dla dzieci *Słownik języka polskiego*, w którym można przeczytać, że turysta to m.in. osoba uprawiająca wędrówki po obcym terenie mające cele krajoznawcze. Turysta nie jest jednoznacznie kojarzony przez dzieci z osobą wyjeżdżającą za granicę. W ramach wyjazdów wakacyjnych najczęściej, bo aż 41% badanych, udaje się nad polskie morze. Z kolei trochę ponad 20% wyjeżdża za granicę. Wydaje się to zgodne z badaniami CBOS przeprowadzonymi w roku 2013. Blisko jedna piąta badanych nigdzie nie wyjeżdża i spędza swoje wakacje w domu. Fakt ten może być spowodowany trudną sytuacją materialną, stanem zdrowia, bądź tym, że zwłaszcza na terenach wiejskich dzieci pomagają w prowadzeniu gospodarstwa domowego.

GDZIE NAJCZĘŚCIEJ RODZICE ZABIERAJĄ CIĘ NA WAKACJE?

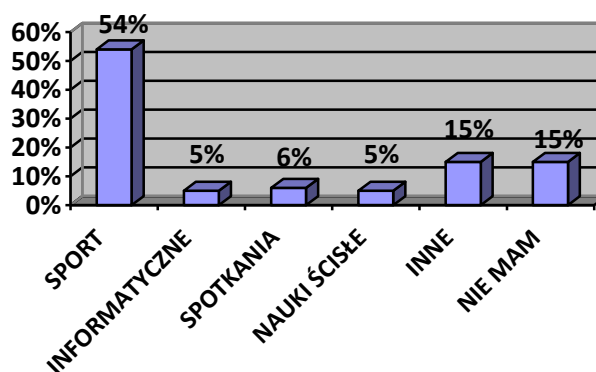

Ryc. 3. Gdzie najczęściej rodzice zabierają Cię na wakacje?

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

Co ciekawe, na pytanie *Gdzie chciałbyś spędzać swoje wakacje?* tylko co 10 uczeń odpowiedział, że nad morzem, a aż 35% chciałoby wyjechać za granicę. Część pytań z ankiety dotyczyła czasu wolnego oraz zainteresowań. Zaskakujące jest to, że aż 15% dzieci nie było w stanie sprecyzować, czym się interesuje. Ponad 50% badanych jako zainteresowanie wymieniła jakąś formę sportu. Jednak na konkretne pytanie: *Czy uprawiasz sporty?* twierdząco odpowiedziało ponad 90%.

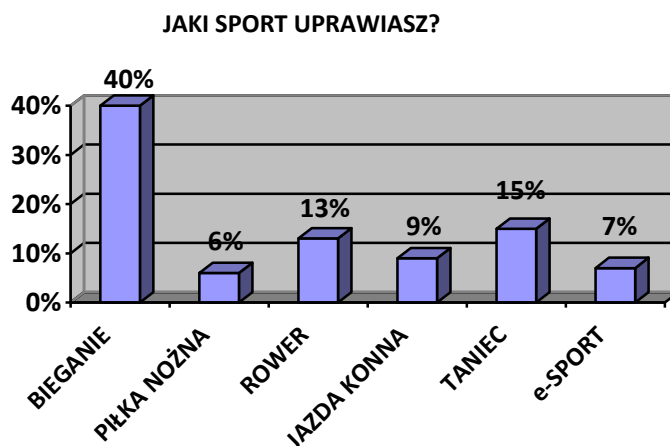
JAKIE SĄ TWOJE ZAINTERESOWANIA?

Ryc. 4. Jakie są Twoje zainteresowania?

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

Do najpopularniejszych dyscyplin sportowych wśród ankietowanych należą biegi, taniec i piłka nożna. Blisko 7% badanych jako uprawianą dyscyplinę wymieniło e-sport, czyli sport elektroniczny polegający na rywalizacji w grach komputerowych przez Internet. Najwyraźniej jest to postrzegane jako uprawianie sportu, pomimo, iż nie wymaga praktycznie żadnej aktywności fizycznej. Tak wysoki procent uprawiających sport nie do końca pokrywa się z odpowiedziami udzielonymi na pytanie: *Jak najczęściej spędzasz czas wolny?*. Spędzanie tego czasu na aktywnym wypoczynku sportowo-rekreacyjnym zadeklarowało zaledwie 32% respondentów.

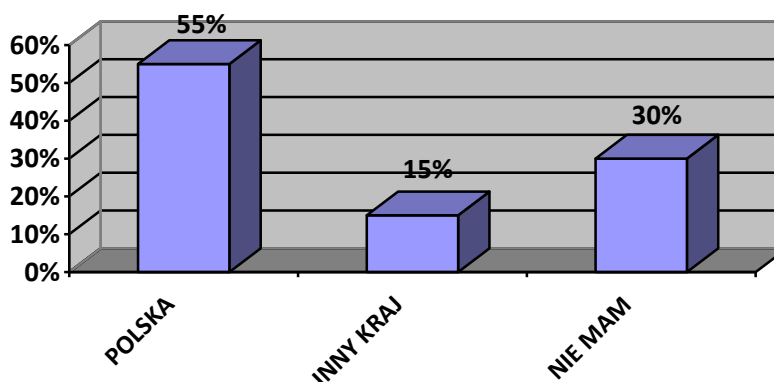

Ryc. 5. *Jakie uprawiasz sporty?*

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

Prawie tyle samo ankietowanych spędza czas wolny przed komputerem, bądź na spotkaniach ze znajomymi. Być może niespójność ta wynika z faktu, iż część dzieci nie traktuje chwil spędzonych na uprawianiu sportu jako czasu wolnego. Szkoła Podstawowa im. K. Makuszyńskiego w Więcborku organizuje zajęcia pozalekcyjne w ramach Szkolnego Klubu Sportowego i Szkolnego Klubu Uczniowskiego oraz wycieczki szkolne do różnych miast na terenie Polski, przede wszystkim do Trójmiasta, Poznania i Torunia. Pomimo iż wycieczki te mają cel rekreacyjno-edukacyjny, to na pytanie *Czy zapamiętałeś jakąś ciekawą informację na temat miejsca, które ostatnio zwiedziłeś?* prawie $\frac{3}{4}$ badanych odpowiedziało przecząco. Z kolei większość dzieci zapytana o wymarzone miejsce, które chciałoby zwiedzić, wymieniło kraje zagraniczne, a tylko 15% wskazało miejsce na terenie Polski.

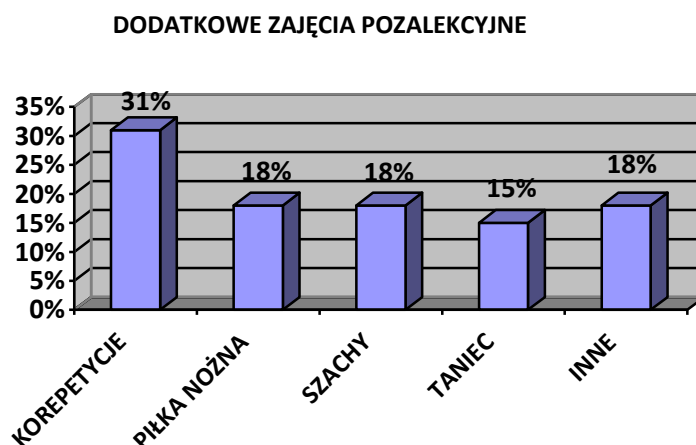
CZY MASZ JUŻ SWOJE WYMARZONE MIEJSCE, KTÓRE CHCIAŁBYŚ ZWIEDZIĆ?

Ryc. 6. *Czy masz już swoje wymarzone miejsce, które chciałbyś zwiedzić?*

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

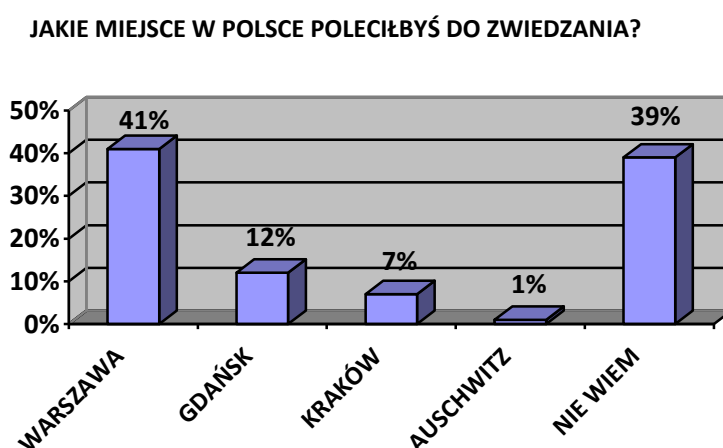
Na organizowane przez szkołę zajęcia pozalekcyjne uczęszcza niewiele ponad połowa ankietowanych dzieci. Pozostałe dzieci nie tylko nie uczęszczają na zajęcia pozalekcyjne, ale też nie wyrażają chęci udziału w nich. Do najpopularniejszych zajęć pozalekcyjnych wśród uczniów należą: piłka nożna, szachy i taniec. Dodatkowo co trzeci badany uczęszcza na wykupione przez rodziców pozaszkolne korepetycje z takich przedmiotów jak matematyka czy język angielski.

Ryc. 7. Dodatkowe zajęcia pozalekcyjne

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

W ankiecie autorka starała się zbadać znajomość atrakcji turystycznych w Polsce oraz zabytków na terenie Więcborka. Najczęściej udzieloną odpowiedzią na pytanie *Co polecilibyście turyście do zwiedzenia w Polsce?* było *Warszawa*, w szczególności Pałac Kultury, Stadion Narodowy i Centrum Nauki Mikołaja Kopernika. Wymieniony został również Kraków, Gdańsk, a także w jednym przypadku Muzeum w Auschwitz. Prawie 40% badanych nie potrafiło polecić żadnych atrakcji.

Ryc. 8. Jakie miejsca w Polsce polecilibyście do zwiedzenia?

Źródło: Opracowanie autorów na podstawie badań własnych

Zapytane o znane im zabytki Więcborka, dzieci wymieniały głównie kościół Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza z XVIII w. w Więcborku oraz Cmentarz Żydowski. Prawie połowa badanych nie była w stanie wymienić żadnego zabytku, bądź wymieniała takie miejsca jak Jezioro Więcborskie czy Stadion Sportowy Grom Więcbork. Fakt ten może wynikać z nieznamomości terenu Więcborka, bądź niezrozumienia pojęcia „zabytek” i utożsamiania go po prostu z atrakcją turystyczną.

Podsumowanie wyników badań

Krajoznawstwo i turystyka odgrywają ważną rolę w rozwoju i życiu dzieci i młodzieży. Pierwszy kontakt z tą dziedziną zapewnia rodzina, następnie szkoła, która poprzez różnego rodzaju zajęcia szkolne i pozalekcyjne ma za zadanie uczyć i jednocześnie bawić oraz zakorzeniać nawyki krajoznawcze i turystyczne wśród uczniów. Dzieci ze szkoły podstawowej w Więcborku stosunkowo aktywnie spędzały swój wolny czas, uprawiając głównie bieganie oraz piłkę nożną, do zajęć pozaszkolnych zaliczyły zarówno lekcje prywatne (korepetycje), jak również grę w piłkę nożną. Badana grupa dzieci zaznajomiona była także z zabytkami i miejscami historycznymi w Polsce: dzięki działalności szkoły, która systematycznie organizuje wyjazdy szkolne, dzieci mają możliwość poznania kraju, regionu, poznawania polskiej historii i obyczajów. W toku przeprowadzonej analizy należy także stwierdzić, że istotna rola turystyki i krajoznawstwa w procesie dydaktyczno-wychowawczym dzieci została potwierdzona, a z roli tej zdaje sobie sprawę także dyrekcja i grono pedagogiczne szkoły podstawowej w Więcborku, które regularnie organizuje wycieczki szkolne dla swoich podopiecznych.

Literatura

- Barłowski E., 1993, *Wychowanie w tradycji regionu*, „News. Nowości Oświaty”, nr 12
- Bednarek S., (red), 1999, *Edukacja regionalna dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław
- Buczkowska K., 2008, *Turystyka Kulturowa. Przewodnik metodyczny*, Wydawnictwo AWF, Poznań
- Boczukowa B., 2000, *Edukacja regionalna (w:) „Nowa Szkoła”*, nr 3
- Bombol M., 2008, *Czas wolny, jako kategoria diagnostyczna procesów rozwoju społeczno-gospodarczego*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa
- Cieloch G., Kuczyński J., Rogoziński K., 2001, *Czas wolny czasem konsumpcji*, PWN, Warszawa
- Czajkowski K., 1979, *Wychowanie do rekreacji*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Dąbrowski A. (red. nauk.), 2006, *Zarys teorii rekreacji ruchowej*, AWF, Warszawa
- Denek K., 2000, *W kręgu edukacji, krajoznawstwa i turystyki w szkole*, Wydział Studiów Edukacyjnych UAM, Poznań
- Denek K., 1981, *Nauczyciele kraju ojczystego*, „Nowa Szkoła” nr 10
- Drogosz M., 2009, *Krajoznawstwo i turystyka w szkołach i placówkach oświatowych: poradnik dla dyrektorów i kadry pedagogicznej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa
- Gaworecki W., 2010, *Turystyka*, PWE, Warszawa

- Domachowski R., 1997, *Geografia społeczno-ekonomiczna*, Wydawnictwo Oświata, Warszawa
- Grabowska D., 1995, *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa
- Gałkowski J., 1993, *Czas wolny*, w: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, „Pax”, Warszawa
- Hadzik A., *Turystyka uzdrowiskowa – teoretyczne ujęcie problemu* (w:) *Ekonomiczne Problemy Turystyki* Nr 10, http://www.wzieu.pl/zn/488/ZN_488.pdf [04.09.2015]
- Janowski I., 2002, *Wycieczki szkolne*, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce
- Kamiński A., 1995, *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław- Warszawa-Kraków
- Kamiński A., 1975, *Funkcje pedagogiki społecznej: praca socjalna i kulturalna*, Państw. Wydaw. Naukowe, Warszawa
- Kardasiewicz J., *Turystyka medyczna w praktyce*, <http://www.equilibriumht.com/news/pdf/PiB09Kordasiewicz.pdf> [03.09.15]
- Kornak A.S., 1997, *Marketing usług turystycznych*, AE, Wrocław
- Kornak A.S., 1981, *Ekonomika turystyki*, Kujawsko-Pomorskie Studium Edukacyjne, Bydgoszcz
- Kowalczyk A., 2000, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Łaciak Ł., 2011, *Aktywność turystyczna dzieci i młodzieży w 2010 roku*, Instytut Turystyki Sp. z o.o., Warszawa
- Łebecka G, Mańska L., 1998, *Innowacyjna propozycja kształcenia regionalnego w nauczaniu wczesnoszkolnym „Życie Szkoły”*, nr 10
- Łobożewicz T., (red.), 1985, *Krajoznawstwo i turystyka w szkole*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa
- Mazur Z., Wawruch K., 1998, *Nauczyciele wobec przeszłości Ziem Zachodnich i Północnych*, „Zeszyty Instytutu Zachodniego”, nr 9
- Marciszewska B., 2002, *Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju turystyki kulturowej w Polsce*, „Problemy Turystyki i Hotelarstwa”, nr 3
- Middleton V.T.C., 1996, *Marketing w turystyce*, PAPT, Warszawa
- Niezgoda A., 1999, *Wpływ walorów kulturowych na motywację podróży określonych segmentów rynku turystycznego*, „Zeszyty Naukowe”, nr1, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie
- Okoń W., 1992, *Słownik pedagogiczny*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa
- Petrykowski P., 1997, *O edukacji regionalnej* (w:) „Wychowanie na co Dzień”, nr. 7–8
- Pomykało W., 1993, *Encyklopedia pedagogiczna*, Fundacja „Innowacja”, Warszawa
- Przeclawski K., 1997, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. Przeclawski K., 1997, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Albis, Kraków
- Rusiecka A., 2003, *Rola rodziny w kształtowaniu wartości kulturalnych dziecka: (w teorii i praktyce pedagogicznej)*, Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, Słupsk
- Toti G., 1999, *Czas wolny*, KiW, Warszawa
- Wartecka-Ważyńska A., 2007, *Turystyka młodzieży i jej uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań